

PARTICIPAREA ȚĂRANILOR MOLDOVENI LA RĂSCOALA CAZACILOR DIN ANII 1702—1704

VALERIA COSTACHEL

I

La sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, relațiile dintre Rusia și Țările Române devin din ce în ce mai strînse. Una dintre cauzele care contribuie la strîngerea acestor relații este lupta pe care o duce statul rus împotriva turcilor și tătarilor din Crimeia, precum și noua situație din Ucraina, care se conturează la mijlocul secolului al XVII-lea, în urma luptei poporului ucrainean de sub conducerea lui Bogdan Hmelnîțki. După reunirea Ucrainei de Răsărit cu Rusia, Ucraina din dreapta Niprului trece printr-o perioadă deosebit de frămîntată. În această vreme se nasc speranțe că ucrainenii vor scăpa de exploatarea și asuprirea panilor poloni, că se va pune stăvîlă incursiunilor tătărești, aducătoare de distrugeri și pîrjol. La lupta cazacilor împotriva panilor poloni se vor alătura și țărani moldoveni, ca și acum două secole, cînd țărani răsculați au fost conduși de Muha, ca și pe vremea lui Bogdan Hmelnîțki.

Frămîntările în Ucraina din dreapta Niprului continuă și după încheierea armistițiului de la Andrusovo între Rusia și Polonia (1667), cînd a fost definitivată situația Ucrainei de Răsărit — reunirea ei cu Rusia.

Situatia din Ucraina din dreapta Niprului a devenit deosebit de apăsatătoare cînd, în 1672, în urma războiului dintre Polonia și Turcia, aproape întreg teritoriul ucrainean din această regiune a trecut sub stăpînirea Turciei¹. După înfrîngerea Poloniei de către Mahomet IV, teritoriul Ucrainei a fost împărțit în trei sectoare. Turcia a luat Podolia, hatmanul Doroșenko, în calitate de vasal al Turciei, a ținut regiunile Kiev și Brațlav, și numai restul teritoriului cu Galitia i-a revenit Poloniei².

Campaniile turcilor din anii 1677 și 1678 au fost deosebit de distrugătoare pentru populația Ucrainei. Cînd în 1681 s-a încheiat pacea de la Bahcisarai, Ucraina a fost transformată într-un deșert : tîrgurile rase de pe fața pămîntului, satele arse, ogoarele părăginate³.

¹ История Польши. Под редакцией В. Д. Королюка, И. С. Миллера, П. Н. Третьякова. Ed. 2, Moscova, 1956, I, p. 320.

² История Украинской CCP, Kiev, 1953, I, p. 318.

³ Архив Юго-западной России. Акты о казаках (1679—1716). Kiev, 1863, p. 67

Turcii, cu ajutorul lui Gheorghe Duca, domnul Moldovei, au început să colonizeze regiunile pustiite¹. Coloniștii au apărut curînd, venind din Volînia, Pocuția, Moldova și, într-un număr mai mare, din Ucraina de Răsărit². Opera de colonizare a Ucrainei a fost desfășurată cu atîta succes, încît izvoarele vremii au relevat că „pînă la un an s-au strîns cazacii, de au umplut satele, tîrgurile de oameni”.³

Gheorghe Duca și-a dat bine seama ce avantaje se pot obține din stăpînirea acestei țări bogate, dacă el va reuși s-o populeze. Avînd o fire de negustor, pătruns de patima de a se îmbogăți⁴, el dorește „de a face o mare gospodărie nouă prin locuri neexploatare, această nouă Ucraină, pe care o și ciștiagă, fiind înveșmîntat cu un caftan de hătmănie și înzestrat cu încă un tuiu ca semn al noii demnități”⁵. Reședința lui s-a stabilit la Nemirov, unde a existat și un sfat de cazaci. El însă fiind stăpîn a două țări a numit pentru guvernare un locuitor — un hatman. Își face curțile la Nemirov⁶ și „case domnești cu beciuri de piatră” la Țicanovca⁷. Limba în care se redactează documentele la curtea lui e cea românească.

Însă această operă a lui Duca de colonizare, dictată de interesele sale de îmbogățire, a fost brusc oprită prin înlăturarea lui de la hătmănia Ucrainei în urma recuceririi Ucrainei de apus de către polonezi.

Polonia de asemenea a fost interesată în opera de colonizare a Ucrainei. Pentru a reface regimentele căzăcești, Sobieski a început să numească pe șleahțicii poloni în posturile de polcovnici, aceștia fiind însărcinați cu organizarea regimentelor căzăcești. Dar asemenea măsuri n-au dat rezultate. Începînd cu anul 1683, conducerea statului polon a trecut la numirea de polcovnici proveniți din rîndurile cazacilor însărcinați cu formarea regimentelor de cazaci. Tocmai din rîndurile acestor cazaci au ieșit viitorii conducători ai răscoalei din anii 1702—1704 — Palii și Samus⁸.

Opera de colonizare a Ucrainei de Apus s-a izbit de nemulțumirea hatmanului din Ucraina de Răsărit, în special în ceea ce privește coloniștii proveniți de acolo. Linia Niprului a fost foarte bine supravegheată și străjuită, oamenii fiind opriți de a trece dincolo de Nipru. Coloniștii au fost urmăriți de patrule chiar după ce se aflau pe pămîntul Ucrainei Apusene, fiind aduși înapoi de unde au plecat. Au fost însă cazuri când coloniștii reușeau să se strecoare și începeau să-și clădească case. Fiind descoperiți, oamenii erau arestați, iar casele clădite de ei arse⁹.

Această întreagă operă de colonizare a Ucrainei Apusene, făcută în condițiile arătate mai sus și sprijinită din interese variate, a contribuit la refacerea căzăcimii, care se va afla în fruntea țărănimii răsculate.

¹ О. Махотка, *Дипломатическая деятельность „Священной Лиги“ среди казачества и калмыков*, Вестник Ленинградского Университета, No. 14. Seria istorie, limbă și literatură, fasc. 3, Leningrad, 1958, p. 36.

² *Архив Юго-западной России*, p. 31.

³ *Istoriile domnilor Țării Românești*, „Cronicarii munteni”, București 1961, vol. I p. 445.

⁴ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor*, p. 258.

⁵ N. Iorga, *Istoria Românilor*, București, 1936, VI, p. 336.

⁶ N. Iorga, *Studii și Documente*, V, p. 47, nota 1.

⁷ N. Iorga, *Istoria Românilor*, VI, p. 336.

⁸ *Архив Юго-Западной России*, p. 49.

⁹ *Ibidem*, p. 31.

În această perioadă lupta de clasă din Rusia se ascute tot mai mult. Se înăsprește exploatarea stăpînilor de pămînt, care va avea ca urmare fuga în masă a țăranilor și izbucnirea răscoalelor în diferite regiuni ale Rusiei.

Căutînd să scape de sub jugul feudal, mulți țărași se îndreaptă în regiunea Zaporojie și în regiunea de sud a Donului. După încheierea păcii din 1686, mulți dintre acești țărași fugari se așezau în sloboziile înființate pe teritoriul Ucrainei din dreapta Niprului, de care s-a vorbit mai sus¹.

Acetea slobozii au fost organizate de către gradele superioare din oastea căzăcească. Țărași fugari ruinați se așezau în bordeiele ce le erau pregătite în sloboziile înființate; li se dădea și un împrumut mic pentru înjghebarea gospodăriei, care lega pe țăran de stăpînul pămîntului și-l transforma într-un țăran dependent. Plecarea în masă a țăranilor și așezarea lor în slobozii a fost una din formele de luptă împotriva jugului feudal, care a luat proporții nemaipomenite². În același timp a existat o categorie de țărași care renunță la gospodăriile lor; țărași se stabileau în gospodării străine, ușurîndu-și astfel îndatoririle față de stat. O luptă deosebit de aprigă o duceau gradele superioare din oastea căzăcească, care erau și stăpini de pămînt, luînd măsuri drastice pentru a împiedica pe țărași să intre în rîndurile oastei căzăcești.

Adeseori țărași acaparau bunurile stăpînilor de pămînt — pămînt arabil, finețe, imașuri, păduri, lacuri. În aceste conflicte ce se iscau între țărași și stăpîni de pămînt, de regulă, cauza o cîștigau feudalii, sprijiniți de organele judecătoarești și forțele armate.

Dar lupta țăranilor nu s-a oprit aci. Țărași avînd alături de ei și pe cazaci săraci au pus mâna pe arme și s-au ridicat împotriva exploatařii feudale. O asemenea răscoală a izbucnit în 1687, însă a fost înnăbușită cu asprime³.

Cu toate acest măsuri de reprimare, mișcările țărănești n-au putut fi curmărate; răscoalele de țărași și cazaci au avut loc în anii 1690—1691 în regimentele din Nejin și Kiev⁴. În anii 1693—1696 o răscoală antifeudală a izbucnit în partea de sud a Ucrainei de Răsărit. În anii 1701—1702 o puternică răscoală a cuprins tabăra de la Seci (Zaporojskaia Seci), unde s-a strîns un număr mare de țărași fugari veniți nu numai din diferite regiuni ale Ucrainei, dar și din Rusia⁵.

În Ucraina din Dreapta Niprului exploataarea feudală era îmbinată cu asuprirea națională și religioasă. Autoritățile polone au căutat să polonizeze populația ucraineană, să-i răpească limba maternă, să înnăbușe dezvoltarea culturii sale. În 1696 Dieta polonă a luat hotărîrea ca procesele de judecată în ținuturile ucrainene să fie ținute în limba polonă. În Galitia și Podolia era folosită limba latină. Biserica catolică a sprijinit autoritățile polone ca să impună populației ucrainene unirea și trecerea la catolicism. Bisericile ortodoxe și mănăstirile au fost acaparate de către catolici și uniați.

Asemenea condiții de viață au făcut pe țărași din regiunile stăpînite de poloni să se ridice pentru a se scutura de jugul panilor poloni. Aceste aspi-

¹ История Украинской CCP, I, p. 337.

² Ibidem.

³ Ibidem, I, p. 338.

⁴ Ibidem, p. 339.

⁵ Ibidem, p. 340.

rații ale țăranilor ucraineni și-au găsit expresia în mișcarea condusă de Palii¹.

După semnarea păcii dintre Rusia și Polonia în 1686,² s-a creat o zonă neutră, care trebuia să rămână nepopulată, situată pe țărmul drept al Niprului și care cuprindea partea de sud a regiunii Kiev și Brațlav³. Însă această dispoziție n-a putut fi respectată multă vreme: regiunile pustiite în curînd au devenit din nou populate de către cazaci și țărași fugari. Statul polon era interesat să se formeze deasamenea de cazaci, care să fie folosite în lupta împotriva turcilor⁴. De aceea nu s-a împotrivit ca regiunile pustiite să fie populate din nou și să se formeze regimete de cazaci. Aceste noi regimete de cazaci au fost comandate de Palii, Samus, Iskra și Abazin. În opera de colonizare a regiunilor pustiite și în refacerea căzăcimii un rol deosebit l-a jucat Semion Palii, polcovnic din Fastov.

Palii era de origine din localitatea Borzna din Ucraina de Răsărit. A plecat de acolo cu un grup de cazaci, după aceea a intrat în slujba statului polon alcătuind regimentul său din țărași proveniți din Moldova și din regiunile situate dealungul Nistrului⁵. Între anii 1683–1688 Palii se străduiește mult pentru a coloniza regiunile pustiite de luptele cu turci. Se stabilește la Fastov populând și această regiune. Opera lui era ușurată de faptul că țărașii, după ce se așezau în aceste părți devineau liberi și erau înrolați în regimetele de cazaci⁶. Luptând împotriva turcilor și tătarilor, Palii devine cunoscut ca un comandant viteaz și cu experiență⁷.

Opera de colonizare a lui Palii se defășoară cu succes: coloniștii vin din regiuni diferite. Din Zaporojie, din Moldova, din Podolia ocupată de turci, și chiar din Ucraina de Răsărit⁸. Autoritățile căzăcești din această din urmă regiune, cu toate eforturile depuse, n-au reușit să împiedice trecerea Niprului de către coloniști.

În 1688, Palii începe pentru prima dată trativele pentru trecerea de partea Rusiei⁹. Primind răspuns negativ, este sfătuit de Mazepa, hatmanul Ucrainei de Răsărit, să treacă în regiunea Zaporojie. Palii răspunde că acest lucru nu este posibil „pentru că oamenii lui au soții, copii, vite... deoarece moldovenii, pe care el i-a primit în slujbă, sunt oameni liberi”¹⁰.

Aceste regimete de cazaci erau din punct de vedere oficial în slujba statului polon, fiind recunoscute de către autorități. Astfel prin organizarea acestor regimete Palii refac vechea căzăcime. Această acțiune îl fac pe Palii foarte popular în rîndurile poporului ucrainean. El este privit ca apărător al poporului împotriva panilor poloni, precum și împotriva tătarilor și turcilor. Pătrunde în Bugeac, atacă și incendiază suburbiile cetăților Cetatea Albă și Tighina.

Într-o scrisoare de-a lui Mazepa, cazacii lui Palii sunt caracterizați în termenii următori: „Numărul acestor venetici samovolnici ai lui Palii crește

¹ История Украинской CCP, I, 341.

² Ibidem, p. 321.

³ Ibidem, p. 340.

⁴ S.M. Soloviov, История России с древнейших времен, St. Petersburg, XV, p. 1110.

⁵ Архив Юго-Западной России, p. 67.

⁶ История Украинской CCP, I, p. 340.

⁷ Архив Юго-Западной России, p. 68.

⁸ Ibidem, p. 68–69.

⁹ S.M. Soloviov, op. cit., p. 1111.

neconenit pe seama acelora care vin din Zaporojie și alte locuri; ei jefuiesc nu numai lîngă Bug ci... au trecut și... pe pămîntul domnului moldovean, unde pe mulți i-au jefuit și i-au omorât, fapte despre care îmi scrie domnul moldovean și cere ca să se facă ordine¹.

Nici domnului Tării Românești nu i-au rămas necunoscute faptele săvîrșite de Palii. Constantin Brîncoveanu în jurnalul lui de note zilnice „Foletul Novel” a însemnat pe anul 1694 următoarea știre: „Octombrie 7 dni duminecă, ne-au venit veste că au intrat Palia cu cazaci în Bugeac și au stricat Cîșla Hanului și alte 10 sate”².

După ce Palii se stabilește la Fastov în calitate de polcovnic în oastea de cazaci, influența lui crește mult în rîndurile populației ucrainene. În cursul anului 1688 începe să se contureze atitudinea lui Palii față de poloni, cînd a avut loc și prima ciocnire a lui cu oștile polone.

Cu un an mai tîrziu, Palii ocupă în mod fățis o poziție dușmănoasă față de panii poloni și față de conducerea statului polon. Cazacii atacă conacele panilor poloni, îi silesc pe țărani să se strămute în regiunea Fastov, unde era sediul lui Palii. Scopul său era izgonirea panilor poloni din Ucraina și acordarea drepturilor căzăceaști tuturor locuitorilor Ucrainei³. De asemenea el a vrut să desființeze legiuirile stabilite de poloni și să introducă justiția și orînduielile căzăceaști⁴.

Politica Poloniei față de cazaci n-a fost constantă. Dacă după înfrîngerea turcilor sub zidurile Vienei, Polonia avînd nevoie de forțe militare s-a apucat să refacă oastea de cazaci ca să țină piept turcilor și tătarilor, după încheierea păcii de la Carlovăț n-a mai avut nevoie de ei, cu atît mai mult cu cît Turcia a renunțat la pretențiile sale asupra Ucrainei. După aceea șleahta a început să ceară în mod insistent desființarea regimentelor de cazaci ca să-și apere drepturile asupra pămîntului și a șerbilor. În iunie 1699 a fost convocat seimul denumit „pacificationis”, în care șleahta a cerut dizolvarea tuturor regimentelor de cazaci — de infanterie și de cavalerie⁵.

Polcovnicii Palii, Samus, Iscra, Abazin și Barabaș au primit ordin să dizolve regimentele și să părăsească sediile lor.

Regimentul lui Palii a fost cel mai puternic dintre toate regimentele și a refuzat să execute ordinul primit. Cînd au sosit solii trimiși de la centru, aceștia au fost arestați din ordinul lui Palii⁶. Atunci August II, regele Poloniei, a trimis un detasament de 4 mii de oșteni, care însă n-a reușit să ia cetatea Fastov, bine întărită de Palii.

În asemenea situație polonii au încercat o împăcare, încheind o înțelegere cu Palii. Dar această măsură a nemulțumit pe șleahtici și în 1701 ei au cerut regelui să-l izgonească pe Palii din Ucraina. La începutul anului 1702 regele i-a trimis lui Palii ordin de a executa hotărîrea seimului din 1699⁷. Palii însă,

¹ S.M. Soloviov, *op. cit.*, p. 1303.

² E. Virtosu, *Foletul Novel*, București, 1942, p. 176. Lectura cuvîntului *Palia* în loc de *palia* și aparține prof. P.P. Panaiteescu.

³ *Apxus Юго-Западной Рощи*, p. 85.

⁴ *Ibidem*, p. 88.

⁵ *Ibidem*, p. 102.

⁶ *Ibidem*, p. 105.

⁷ *Apxus Юго-Западной Рощи*, p. 417 (doc. nr. 436) și p. 418 (doc. nr. 437).

ținînd seama de situația încurcată a Poloniei, care era în războiu cu Suedia, n-a luat în considerație ordinul primit.

Situația haotică în care se afla Polonia în această vreme a creat condiții favorabile pentru realizarea planurilor lui Palii: de a izgoni pe șleahțici din Volînia, Podolia și Brațlav și de a reface căzăcimea în aceste ținuturi.

Chiar în cursul anului 1701 Palii a început să concentreze forțele în jurul său, căutînd să atragă cît mai mulți țărani în rîndurile cazacilor. Se adresează cu o chemare și către cazacii zaporojeni. Rîndurile cazacilor se îngroașă cu cazaci și țărani veniți de dincolo de Nipru, din Volînia și din Polesia. Toți aceștia s-au strîns la Fastov în așteptarea ordinului lui Palii ca să pornească împotriva șleahței. Unul dintre călătorii contemporani — Lukianov — îndreptîndu-se spre locurile sfinte și trecînd prin Ucraina, ne-a lăsat o descriere a lagărului de la Fastov: „Valul de pămînt care încercuiește cetatea Fastov are la intervale scurte mai multe porți; în fața porților sunt săpate gropi acoperite cu paie; în ele sunt așezâți oamenii lui Palii, cîte 20—30 într-o groapă; goi, fără cămăși, săraci de-ți era groază să-i privești...¹”

Cazacii, înainte de a trece la fapte au avut o consfătuire la care au participat Palii, Samus, Iscra și Abazin. Ca principală metodă de luptă era considerată ridicarea maselor de țărani, care să se alăture mișcării de cazaci². Cazacii aveau toate motivele să spere că țăraniii se vor alătura la mișcarea lor, deoarece ura șerbilor față de panii poloni era îndeobște cunoscută. Trebuia stabilită legătura cu toate regimenterile de cazaci și forțele lor concentrate. Data izbucnirii răscoalei era considerată mai oportună atunci cînd polonii vor retrage forțele lor militare din Ucraina ca să le trimită pe front să lupte împotriva sudezilor.

Frămîntările și pregătirile din rîndurile cazacilor n-au putut să nu fie observate de către poloni. Referindu-se la pregătirile cazacilor, în aprilie 1701, hatmanul F. Potocki a trimis o circulară dietelor regionale din Ucraina prevenind pe șleahțici că „Palii, polcovnicul de cazaci, fiind stăpînit de o imaginea prea aprinsă și de o ambîtie deșartă vrea să meargă pe urmele lui Hmelnîțki — care a aprins focul războiului țărănesc”³.

În cursul anului 1702 aceste prevederi s-au adeverit cu totul. Răscoala care a izbucnit a cuprins un întins teritoriu dintre Bug și Nipru⁴. Regiunile cu țărani răsculați au fost ocupate de regimenterile de cazaci comandate de Iscra și Samus. În august 1702 panii poloni, stăpînii de pămînt, din regiunile cuprinse de răscoală, au cerut cazacilor să părăsească orașele și satele ocupate. Ordinul n-a fost luat în seamă și e folosit ca un semnal pentru exterminarea șleahțicilor și a populației evreiești.

În afară de forțele locale, oastea cazacilor răsculați mai sporea pe seama cazacilor care veneau din Ucraina de Răsărit, precum și pe seama țăraniilor moldoveni. Astfel, la 20 septembrie 1702, șleahțicii din regiunea Podoliei trimis o solie la hatmanul regal, rugîndu-l să-i ajute în luptă împotriva cazacilor și țăraniilor răsculați și să intervină pe lîngă domnul Moldovei ca să inter-

¹ Ibidem, p. 111.

² Апхус Юго-Западной России, p. 484 (doc. 168), p. 502 (doc. 172), p. 518—519 (doc. 184).

³ Zaluski, Epistolae historicoco-familiaris, vol. III, p. 126.

⁴ S.M. Soloviov, op. cit., XV, p. 1285.

zică „printr-un ordin sever” oamenilor din părțile moldovenești „să se atașeze la mișcarea din Ucraina și s-o ajute”¹.

Participanții la răscoală sunt denumiți: „holopii răsculați” (chłopy swywołny), „holopii obraznici” (zuchwalne chłopstwo), „holopii rebeli” (chłopstwo buntowac)².

Despre participarea moldovenilor la răscoala din Ucraina aflăm și din alte documente. Astfel la 1703, martie 12, voevodul din Podolia trimite domnului Moldovei, Constantin Duca, o solie care era însărcinată să discute printre alte probleme și aceea a pedepsirii moldovenilor care au luat parte la răscoala din Ucraina³. În această problemă hatmanul regal Liubomirski face chiar o propunere domnului Moldovei. În scrisoarea sa din 18 februarie 1703, el cere extrădarea moldovenilor care au luat parte la răscoala fugind apoi în Moldova, numindu-i „acei oameni din Țara Moldovei, care s-au amestecat cu aşa forță în ea (răscoala cazacilor) și apoi au fugit înapoi dincolo de Nistru și acolo s-au ascuns”⁴. Țăranii din regiune l-au recunoscut pe Palii ca apărătorul lor (abysmy im byli za patrona)⁵.

Demersurile corespunzătoare au fost făcute și pe lîngă Mazepa, hatmanul Ucrainei de Răsărit⁶. Acestea însă sprijinea, pe ascuns, mișcarea cazacilor. El le-a trimis în secret chiar praf de pușcă și plumb⁷. După datele de atunci, chiar în septembrie 1702, numărul răsculaților se ridică la 12 mii⁸. Pe rînd au fost cucerite asemenea cetăți importante ca: Nemirov, Berdicev și Belaia Terkov, precum și Korsun și Boguslav. Acțiunea lor a știrbit serios interesele Poloniei⁹, răsculații obținând succese remarcabile.

Conducătorii răsculaților au căutat să stabilească legături cu statul rus. Însă Polonia fiind aliată Rusiei în războiul Nordului, conducerea statului rus a căutat prin toate mijloacele să facă pe cazaci să se potolească și să înceteze lupta lor împotriva polonilor. La 28 decembrie 1702 Palii și Samus au primit scrisori din partea lui Petru I în care acesta căuta să le demonstreze că lupta lor în momentul de față nu este oportună¹⁰.

În regiunile curățate de poloni, Palii și Samus au declarat eliberarea țăranilor de sub dependența stăpînilor de pămînt¹¹. Știrea eliberării țăranilor a produs o mare frâmîntare în rîndurile lor: „...pîlcuri mari de holopi părăseau tîrgurile, satele, casele lor, împreună cu copiii și soțile și cu tot avutul și vitele; cîteodată la plecare incendiau casele lor și în grupuri nesfîrșite se îndreptau în spre tabăra cazacilor”¹².

Un mare teritoriu al Ucrainei — Podolia, Brațlav, regiuni situate de-a lungul Bugului și Nistrului era cuprins de răscoală; succesele obținute de cazaci trezeau speranțele țărănimii asuprite, răscoala căpătînd un puternic caracter antifeudal.

¹ *Архив Юго-Западной России*, p. 456 (doc. nr. 150).

² *Ibidem*, p. 458 (doc. nr. 156).

³ *Ibidem*, p. 558—559 (doc. nr. 204).

⁴ *Ibidem*, p. 550 (doc. nr. 200).

⁵ *Ibidem*, p. 450 (doc. nr. 151).

⁶ *Ibidem*, p. 458 (doc. nr. 156).

⁷ Zaluski, *op. cit.*, p. 279; vezi și S.M. Soloviov, *op. cit.*, p. 1285.

⁸ *Очерки Истории СССР. Россия в первой половине XVIII в.*, Moscova 1958, p. 480.

⁹ Bantiș-Kamenski, *История Малой России*, St. Petersburg, 1903, p. 359.

¹⁰ S.M. Soloviov, *op. cit.*, p. 1285.

¹¹ *Архив Юго-Западной России*, nr. 148, 149, 150.

¹² *Ibidem* nr. 156, 191.

Scopul principal urmărit de răsculați era ca să alunge pe feudalii poloni de pe pămîntul ucrainean¹. Din mărturiile contemporanilor aflăm că țărani răsculați și cazaci au pornit cu gînd de a extermina pe toți acei care i-au exploatat și oprimat : „ei nu cruță pe nimeni—nici pe șleahțici, nici pe vechilii lor, nici pe panii — la toți fără ezitare le taie capul. Cuceresc tîrguri și sate : unele sănt cucerite prin atac, altele se supun de bunăvoie, și în felul acesta ei își întăresc puterea lor... Ei jefuiesc sate și tîrguri, distrug stupării, aduc orice fel de pagube și oriunde dau de un polon sau de un evreu — îl omoară”². Țărani ridică tot avutul moșierilor, pun mîna pe vite, caută și distrug actele de stăpînire asupra pămîntului, incendiază curtea și conacul stăpînului. Despre aceste fapte ale țăraniilor ne vorbesc numeroase documente care s-au păstrat pînă în zilele noastre³.

Corespondența diplomatică a Rusiei din această vreme conține de asemenea descrierea luptei țăranielor răsculați care urmăreau să scape de stăpînii de pămînt. La 13 noiembrie 1702 Dolgorukii, într-o scrisoare adresată lui Golovin, descrie faptele răsculaților în următorii termeni : „...cazaci s-au răzvrătit de-a binelea, au luat orașul Nemirov și alte tîrguri, pe șleahțici îi schingiuesc fără milă... Se zice că pînă acum au nimicit în felul acesta peste 4 mii de oameni, de aceea polonii sănt siliți să angajeze 25 mii de tătari din Crimeia ca să-i ajute în luptă”⁴.

De obicei țărani se alăturau cazacilor și, după ce scăpau de moșieri, se constituiau în cete care luptau mai departe alături de cazaci.

Ordinele venite din Rusia pentru încetarea luptei nu erau luate în seamă. Palii nu ascultă de nimeni și continuă lupta. Pentru nimic în lume nu voia să părăsească cetatea Belaia Terkov, asupra eliberării căreia polonii au insistat îndeosebi în demersurile lor la țarul Rusiei.

La insistențele lui Golovin, cu privire la încetarea luptei de către cazaci, prin intermediul lui Mazepa, Palii răspunde că el nu dispune de nici un fel de mijloace, care ar fi asigurat pe cazaci că, după ce vor depune armele, polonii vor înceta asuprarea populației ucrainene „...pe care o schingiuesc fără seamă în regiunile Nistrului și Bugului : pe unii îi spînzură, pe alții îi aruncă de pe stînci deasupra tepilor ascuțite înfipte în pămînt, îi pune în țeapă și se răzbună în toate chipurile pentru pierderile suferite și vîrsarea de sînge”⁵.

Cetele răsculate au continuat să nimicească pe feudalii poloni. Aceștia cuprinși de panică au început să fugă în regiunea Volîniei sau chiar în regiunile mai îndepărate ale Poloniei.

Situatia Poloniei era dintre cele mai grele : războiul cu Suedia nu-i dădea posibilitate să arunce forțele militare suficiente pentru reprimarea mișcării căzăceaști. Demersurile lor diplomatice n-au dat rezultate, după cum am văzut mai sus. Unul dintre conducătorii celor răsculați — Samus — i-a răspuns lui Petru I că luptele dintre cazaci și poloni au izbucnit din cauza polonilor, din

¹ Ibidem, nr. 150, p. 449.

² Ibidem, p. 135.

³ Ibidem, nr. 152, 156, 185, 215, 216, 219, 220, 224, 233, 241, 266.

⁴ Arhiva Min. Afacerilor Externe din Moscova. Dosarele privind relațiile cu Polonia din anul 1702. Citat după S.M. Soloviov, op. cit., vol. XV, p. 1285.

⁵ S.M. Soloviov, op. cit., p. 1289.

cauză că ei asupresc Ucraina iar cazacii nu pot să renunțe la un război care decurge favorabil pentru ei și pe care ei îl consideră drept¹.

În decembrie 1702 polonii au hotărât să trimeată în Ucraina o puternică armată sub conducerea lui Sieniawski pentru reprimarea răscoalei. În ianuarie 1703 oastea lui Sieniawski a pornit spre regiunile cuprinse de răscoală. Cazaci atacați lîngă Nemirov au fost luați prin surprindere, fiind siliți să părăsească cetățile Nemirov, Boguslav și Brațlav. Polonii n-au întîmpinat o rezistență mai mare decît la Ladjina. În luptele care au urmat, cazacii au fost învinși².

După aceasta, multe detașamente de cazaci înfrînti au trecut Nistrul și au pășit pe teritoriul Moldovei (poszli na Woloszki kraj)³, ca să scape de răzbunarea polonilor. Polcovnicii Spac și Dubina, urmăriți de către polonezi, au trecut în Moldova⁴. Un număr mare de țărani ucraineni, de frica stăpînilor care s-au întors la moșiiile lor din Ucraina, au plecat în Moldova⁵. La sfatul polcovnicului Skorycz, în Moldova au trecut în masă locuitorii următoarelor târguri și volosti: Kalus, Uszyca, Mohylow, Lojowce, Kozlow, Latawa, Zaskowce, Jaryszow, Zwam și altele⁶. Unii au reușit să treacă în regiunea unde s-a refugiat Palii, alții și-au făcut bordeie în păduri, pe insulele din apele Bugului, preferînd orice situație numai să nu cadă în mâinile polonilor.

Înfrîngerea răsculaților era urmată de pedepsirea cruntă a altor vinovați. Abazin, căzînd prizonier la poloni, a fost pus în țeapă. Pedeapsa cu moartea a fost aplicată acelora care au fost găsiți cu arma în mână. Locuitorii unor târguri și sate au fost exterminați pînă la unul. Țărani și membrii familiilor lor, bănuiți numai că ar fi luat parte la răscoală, au fost pedepsiți cu tăierea urechii stîngi.

Însă nu era în interesul șleahiei să nimicească prea mulți țărani. Nevoia brațelor de muncă i-a făcut chiar în toiul represaliilor să apere pe țărani de pe moșiiile lor. Moșierii însă s-au purtat cu deosebită cruzime față de țărani care au fugit și i-au lăsat fără brațe de muncă.

Șleahta din Podolia, în special, a rămas fără țărani, aceștia strămutîndu-se în Moldova. De aceea încep trativele cu Constantin Duca. După reprimarea răscoalei, hatmanul Liubomirski se adresează în scris către domnul Moldovei, rugîndu-l să nu fie primiți țărani răsculați și să fie extrădați acei care se află pe teritoriul Moldovei, ca să fie judecați și pedepsiți de către autoritățile polone⁷.

La 12 martie 1703 șleahticii din Podolia trimit o solie domnului Moldovei, rugîndu-l și pe această cale să extrădeze pe țărani ucraineni, care au luat parte la răscoală și au găsit după aceea adăpost în Moldova. De asemenea cer că și țărani moldoveni care au luat parte la răscoala din Ucraina să fie pedepsiți de către domnul Moldovei⁸. Solii au adus chiar un tablou cu numele cazacilor, conducători de unități, arătîndu-se localitățile din Podolia de unde au fugit țărani adăpostiți în Moldova și localitățile moldovenești în care aceștia s-au stabilit⁹.

¹ Zaluski, *op. cit.*, vol. III, pp. 337–338.

² *Apxus Юго-Западной Речи*, p. 148.

³ *Ibidem*, p. 561 (doc. nr. 204).

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, nr. 204, 186, 196.

⁷ *Ibidem*, p. 550–551 (doc. nr. 200).

⁸ *Ibidem*, p. 558–562 (doc. nr. 204).

⁹ *Apxus Юго-Западной Речи*, p. 151.

Răspunsul lui Duca a sosit la 26 martie 1703. Domnul Moldovei arată că el e gata să extrădeze pe ucrainenii, care au luat parte la răscoală și acum s-au refugiat în Moldova, dar cu condiția ca și statul polon să extrădeze pe toți moldovenii care se ascund în Rzeczpospolita. Mai departe, domnul Moldovei spune că va împiedeca așezarea ucrainenilor pe teritoriul țării sale numai în cazul cînd polonii vor înceta să atragă pe țărani moldoveni în oastea și sloboziile lor.

În ceea ce privește pedepsirea moldovenilor, care au luat parte la răscoală, aceștia vor fi judecați personal de domnul țării, dar numai în cazul cînd polonii vor face dovedă de vinovăția lor¹.

Mai departe documentele nu ne arată cum s-a rezolvat acest conflict dintre șleahta polonă și Moldova. E de presupus că țărani ucraineni, care s-au ascuns în Moldova, n-au fost extrădați autorităților polone, deoarece problema brațelor de muncă a fost acută nu numai în Ucraina de Apus, pustiită de războaiele cu turci și tătarie, dar și în Moldova.

Acest lucru ne este dovedit și prin aceea că la sfîrșitul secolului al XVII-lea în Moldova a avut loc o activitate intensă privind înființarea sloboziilor. Printre coloniștii care erau primiți în sloboziile din Moldova adeseori sînt pomeniți și cazaci. La 12 ianuarie 1676 Antonie Ruset acordă dreptul episcopiei din Huși să aducă în satul său Crețești țărani din diferite regiuni precum și oameni „din partea căzăcească”². La 1 septembrie 1699, Antioh Cantemir admite că mănăstirea Golăi să aducă oameni în slobozie și din „Țara Căzăcească”³. La 4 septembrie 1699 același domn acordă dreptul lui Vasile Pleșca „a chema și a strînge oameni străini, turci, munteni, leși, cazaci și alții oricii ar veni să se așeze în acea siliște”⁴.

E lesne de înțeles că fugarii ucraineni, care se temeau de represaliile panilor poloni, putea oricînd să se așeze în sloboziile din Moldova, în condițiuni legale, aşa cum rezultă din documentele menționate mai sus.

Reprimarea răscoalei țărănești în Podolia și Brațlov n-a dus la terminarea războiului aprins de cazaci. Samus și Iscra au continuat să reziste în Ucraina de Sud. Palii dețin și mai departe cetatea Belaia Terkov. Sieniawski nu îndrăznește să-l atace nefiind sigur de rezultatele luptei. Oştirile comandate de el sînt chiar retrase din Ucraina. După această retragere — la sfîrșitul anului 1703 și în prima jumătate a anului 1704 — în Ucraina se observă o perioadă de acalmie⁵. Însă lupta celor răsculați n-a fost reprimată definitiv.

Aceaasta face pe poloni ca din nou să apeleze la Petru I. Cazacii comandanți de regimenter — primesc ordine ca să renunțe la lupta împotriva polonilor⁶. Mazepa își schimbă atitudinea față de Palii: caută să-l compromită în ochii rușilor învinuindu-l de relații secrete cu sudezii⁷. Mazepa reușește să obțină consimțămîntul autorităților rusești pentru arestarea lui Palii, care este deportat în Siberia⁸.

¹ Ibidem, p. 568—570 (doc. nr. 208).

² V.A. Ureche, *Notițe despre slobozii*, București, 1888, p. 19—20.

³ A. Sava, *Documentele Orheiului*, p. 156.

⁴ N. Iorga, *Studii și Documente*, V, p. 225.

⁵ *Архив Юго-Западной России*, p. 154.

⁶ *Бантыши — Каменский*, op. cit., p. 360.

⁷ *История Украинской ССР*, I, p. 341—342

⁸ *Архив Юго-Западной России*, p. 175.

În cursul anului 1704, răscoala izbucnește cu o nouă forță. De data aceasta sub conducerea lui Špak, refugiat în Moldova în 1701¹. Față de aceste evenimente dieta din Podolia ia hotărîrea ca șleahticii să se înarmeze și să pornească lupta împotriva răsculaților².

După prăbușirea lui Palii, regiunile pustiite în timpul răscoalei au început să se populeze din nou. Organizarea căzăcească a fost menținută. La 1709 au existat 7 regimenter; două din ele — cel de Brațlav și cel de Mohilev — au fost comandate de polcovnici, moldoveni de origine: Ivan Grigoraș (Ivanenko) și Sava Voloșin³.

Aceștia din urmă, ca și Špak, au fost conducători de țărani în timpul răscoalei din 1702. După reprimarea răscoalei au trecut în Moldova, unde au stat un timp ascunși, după acea au luat din nou parte activă la viața Ucrainei de Apus.

După trădarea lui Mazepa, a fost dovedită nevinovăția lui Palii, calomniat de Mazepa. Palii a fost adus din deportare în Ucraina. El a luat parte la bătălia de la Poltava.

Răscoala din anii 1702—1704, înnăbușită de forțele armate ale Poloniei, n-a înlăturat cauzele care au făcut pe țărani și cazaci să lupte cu atâtă dîrzenie. Rusia se afla și ea în ajunul unor puternice mișcări populare, în care vor lupta mînă în mînă țărani și cazaci. Lupta comună a țăranoilor moldoveni și ucraineni arată că aspirațiile lor erau aceleași, dictate de condiții similare de viață sub asuprarea stăpînilor de pămînt.

УЧАСТИЕ МОЛДАВСКИХ КРЕСТЬЯН В КАЗАЦКОМ ВОССТАНИИ 1702—1704 гг.

(Резюме)

В настоящей статье автор выявляет один момент румыно-русских связей начала XVIII века, а именно участие молдавских крестьян в казацком восстании 1702—1704 гг., под предводительством Симеона Палия.

Молдавские крестьяне убегают от своих феодалов и перейдя на Украину примыкают к восстанию украинского крестьянства и казачества против польских панов; их борьба носит ярко выраженный антифеодальный характер.

Дан краткий обзор политической обстановки накануне восстания — конца XVII века и начала XVIII; отношения Украины с соседними странами представляют чрезвычайно сложный комплекс. Момент для восстания выбран удачно, так как Польша находится в затруднительном положении из-за неудачной для нее Северной войны.

После подавления восстания польскими войсками казацкие отряды и украинские крестьяне, г. о. из Подолии, принимавшие участие в восстании, покидают свои села и переходят в Молдавию, ища там убежища. Польские паны нуждаясь в рабочих руках в опустошенной и

¹ Ibidem, p. 635 (doc. nr. 238).

² Ibidem.

³ Ibidem, p. 179.

обезлюдевшей стране, обращаются к молдавскому господарю, прося его выдать беглецов. Но и молдавский господарь не расположен выдать крестьян, так как и молдавские бояре нуждаются в рабочей силе.

LA PARTICIPATION DES PAYSANS MOLDAVES À LA RÉVOLTE DES COSAQUES EN 1702—1704

(*Résumé*)

Le présent article relève un moment des relations roumano-russes au commencement du XVIIIe siècle : la lutte des paysans moldaves à côté des cosaques conduits par Semen Palii.

Les paysans moldaves s'enfuient de leurs seigneurs et passent en l'Ukraine, où ils luttent parmi les paysans ucrainiens et cosaques contre les féodaux.

La situation politique de l'Ukraine à la veille de révolte est d'une complexité toute particulière. Le moment politique est bien choisi parce que la Pologne se trouve dans une situation difficile à cause de la guerre du Nord défavorable au Polonais.

Après les représailles par les forces armées polonaises, les détachements de cosaques et des paysans ucrainiens, et surtout ceux de la Podolie, quittent leurs villages et se refugient en Moldavie.

Leurs seigneurs polonais, manquant de bras de travail dans leur pays dévastée et dépeuplée demandent au prince moldave d'extrader les fugitifs. Mais le prince moldave ne voulait pas extrader les paysans fugitifs passés en Moldavie, parce que là-bas aussi, dans les domaines féodaux on ressentait le manque de main-d'œuvre.